

*Dr Dušan Nikolić, redovni profesor
Pravnog fakulteta u Novom Sadu*

EVROPSKO PRIVATNO PRAVO U KONTEKSTU GLOBALIZACIJE*

Sažetak: *Pravo je deo kulture svakog naroda. Savremeni svet je multikulturalan, pa otuda postoje i različiti modeli regulisanja društvenih odnosa. Već na osnovu površne analize može se zaključiti da se razlikuju kako osnovni principi i konkretna normativna rešenja, tako i načini na koji se stvaraju, tumače i primenjuju pravila. U pravnoj teoriji se govori o pluralističkom i monističkom konceptu regulisanja društvenih odnosa. Prvi je prepoznatljiv po tome što u životu društvene zajednice osim pravnih normi koje je stvorila država, veliki značaj imaju pravila koja su nastala spontatno (običaji) ili pod uticajem različitih društvenih grupa (verska i profesionalna pravila). Sporovi se, najčešće rešavaju nezavisno od državnih organa, kroz različite postupke mirenja. Takav model, koji se naziva istočnjačkim, postoji u mnogim azijskim i afričkim zemljama. Sa druge strane, postoji zapadnjački model u kom dominantnu ulogu imaju pravna pravila koja stvaraju organi državne vlasti. U zemljama angloameričkog pravnog područja to čine najviši sudovi, u formi precedenata, a u zemljama kontinentalne Evrope i njihovim bivšim kolonijama, parlament, u formi zakona i drugih opštih akata. Običajna, verska i profesionalna pravila su pravno obavezujuća samo ako nadležni državni organi predvide njihovu primenu.*

Poslednjih decenija je pod uticajem globalizacije ubrazano uzajamno zbližavanje različitih pravnih kultura. U azijskim društvima raste uloga državnih organa. Sa druge strane, u zapadnim društvima se sve češće

---

* Autor je deo rada izložio na 14. Svetskom kongresu za sportsko pravo, održanom u Atini novembra 2008. godine, u okviru referata pod nazivom: *Convergence of different legal cultures, globalization of law and lex sportiva.*

govori o deregulaciji društvenih odnosa i deetatizaciji pravnih pravila. Postoje zalaganja da se smanji uloga državnih organa i da se regulisanje mnogih pitanja prepusti nedržavnim subjektima, među kojima su i različite profesionalne asocijacije. Pristalice ovakvog koncepta se pozivaju na pozitivna iskustva sa srednjovekovnom *lex mercatoria*, kao i na realne osnove za razvoj sveobuhvatnog sistema autonomnih pravila u oblasti sporta – *lex sportiva*. U radu je ukazano i na druge oblike nedržavne regulative, kao što su *ristejtmenti* (*restatements of law*) u Sjedinjenim Američkim Državama i tzv. meko pravo (*soft law*) u Evropskoj uniji. Takvi modeli regulisanja društvenih odnosa se uklapaju u proces globalizacije prava.

Ključne reči: *privatno pravo; pravne kulture; evropeizacija prava; globalizacija prava; autonomna regulativa.*

1. Uvod

U Evropi su se poslednjih decenija dogodile epohalne ekonomske i političke promene. One su u velikoj meri uticale na razvoj pravne regulative. U okrilju Evropske unije je započeto oblikovanje novog *ius commune europaeum*. Reč je o specifičnom, mešovitom pravnom sistemu, u nastajanju, koji sadrži elemente evropskog kontinentalnog i angloameričkog prava. U njemu se mogu naći i neki novi modeli regulisanja društvenih odnosa koji uopšte nisu svojstveni tradicionalnoj zapadnoj pravnoj kulturi. To može delovati maglovito i zbunjujuće, naročito ako se proces posmatra izolovano. S druge strane, aktuelni trendovi postaju očigledniji i jasniji kada se razvoj evropskog nacionalnog i nadnacionalnog prava razmotri u širem kontekstu i dovede u vezu sa globalnim integracionim procesima. Naime, *evropeizacija* je samo jedan (istina, veoma važan) segment složenih promena koje se odigravaju u savremenom svetu.

Na razvoj nacionalnog, međunarodnog i evropskog nadnacionalnog (komunitarnog) prava, do sada su u velikoj meri uticala tri faktora: 1. zbližavanje (konvergencija) različitih pravnih kultura u svetu; 2. globalizacija prava i, 3. razvoj autonomne (nedržavne) regulative. Među njima postoji čvrsta veza i interakcija.

U novijoj zapadnoj pravnoj teoriji i pravnoj politici ima sve više zalaganja da se izvrši opsežna *deregulacija* društvenih odnosa u oblasti privatnog prava, i da se, istovremeno, regulisanje te materije prepusti nedržavnim subjektima (*deetatizacija*). Pri tom se navode različiti argumenti, od pozitivnog istorijskog iskustva evropskih naroda sa nedržavnom (obi-

čajnom) regulativom na nižem nivou društvenog razvoja i srednjevekovnom *lex mercatoria*, do aktuelnog pluralističkog modela koji postoji u mnogim azijskim društvima. Iza svega toga, svakako, stoji nastojanje da se prevaziđu nacionalne podele koje su nastale još u XIX veku, u epohi velikih kodifikacija građanskog prava.

2. Istorijska iskustva

2.1. Izvorno regulisanje društvenih odnosa na nižem nivou razvoja

Na osnovu dugotrajnih i opsežnih antropoloških i socioloških istraživanja koja su vršena širom sveta, može se zaključiti da su društveni odnosi u prvobitnim zajednicama bili uređeni isključivo moralnim načelima i običajima. Dugotrajnim ponavljanjem pojedinih postupaka u identičnim ili sličnim situacijama, uobličavana su opšta pravila koja su pripadnici nerazvijenih društava prihvatili kao merodavna za ubuduće. Tako su kroz praktično iskustvo društvene zajednice nastajali izvorni regulativni sistemi, bitno različiti od današnjih normativnih celina stvorenih od strane državnih organa, koje u teoriji nazivaju veštačkim (*artificijelnim*)¹. Pravila nisu stvarana *a priori*, već su nastajala spontano kao deo životne prakse jednog društva. S toga je i primena takvih regula bila prevashodno zasnovana na uverenju da je u određenoj situaciji dobro (korisno) postupiti onako kako nalaže iskustvo prethodnih generacija, a ne toliko na strahu od sankcije.² U neprijateljskom okruženju i u uslovi- ma materijalne oskudice, sudbina svakog pojedinca bila je neraskidivo vezana za sudbinu zajednice. Zato je izvorno, običajno pravo bilo praćeno visokim stepenom pravne svesti. Postupati u skladu sa običajima značilo je očuvati unutrašnju harmoniju i stabilnost društva, a time i sopstvenu sigurnost.

2.2. Pojava države i etatizacija regulative

Vremenom su se okolnosti bitno promenile i uticaj običaja je počeo da slabi. Prvo je došlo do pojave viška proizvoda i do robne razmene koja je podstakla ekonomsku, a potom i političku integraciju na širem prostoru. Nova, politička organizacija društva označila je pojavu *države*. Organi

---

¹ V: Carleton Kemp Allen, *Law in the Making*, Oxford, 1964, str. 1.

² Prve sankcije, po svemu sudeći, nisu bile usmerene na zastrašivanje, već na svojevrsnu restituciju. Opširnije o tome: Dušan Nikolić, *Građanskopravna sankcija (geneza, evolucija i savremeni pojam)*, Novi Sad, 1995.

državne vlasti su počeli da preuzimaju regulativnu funkciju u mnogim oblastima javnog i privatnog života. Metod regulisanja društvenih odnosa je tada počeo da se menja. Državni organi su u početku donosili propise koji su uglavnom obuhvatali ranije ustanovljena običajna pravila, ali su kasnije sve češće stvarali sopstvene norme. Običajno pravo je vremenom postalo anahrono i neprimereno praktičnim potrebama. Ono je sporo nastajalo i još sporije se menjalo, dok je ritam života u društvu postajao sve brži. Brze promene društvenih odnosa iziskivale su brzu reakciju na regulativnom planu. Društvo nije moglo da čeka da se kroz dugotrajno ponavljanje određenih postupaka izmeni postojeće ili uobliči novo običajno pravilo. Osim toga, državi je bio potreban odgovarajući instrumentarijum za aktivno usmeravanje društva i njeni organi nisu mogli da dopuste da se regulativni sistem razvija spontano, mimo njihove kontrole. Epilog je poznat. U mnogim delovima sveta države su proširile ingerencije do neslućenih razmera. Državni organi uređuju veliki broj društvenih odnosa, propisuju i sprovode sankcije zbog nepoštovanja utvrđenih pravila i rešavaju sporove koji nastaju unutar društvene zajednice. Međutim, situacija nije ista u svim zemljama.

3. Multikulturalni svet i različite pravne kulture

Svet u kojem živimo je multikulturalan. Kultura je višeslojan i polivalentan pojam. Ona, između ostalog, obuhvata i način regulisanja društvenih odnosa. U savremenom svetu, svako društvo ima svoja pisana i nepisana pravila ponašanja. Na njihovo oblikovanje utiče mnoštvo različitih faktora - od istorijskog nasleđa, raspoloživih resursa i nivoa ekonomske razvijenosti, do klimatskih uslova. Narodi koji su bili izloženi istovetnim ili sličnim uticajima imaju i slične modele regulisanja društvenih odnosa. U toj sferi, među njima postoji viši stepen bliskosti. Polazeći od te činjenice, pravni teoretičari govore o postojanju posebnih *pravni tradicija*³, *velikih pravni sistema*⁴ ili *pravni kultura*. Dosadašnja uporedna istraživanja su pokazala da među njima postoje brojne sličnosti, ali i razlike koje su ponekad toliko velike da pojedini zapadni autori govore o pravu u radikalno različitim kulturama.⁵

---

³ V: *Legal Traditions and Systems*, (edited by Alan N. Katz), New York – London, 1986.

⁴ V: *The Legal Systems of the World – Their Comparasion and Unification*, (chief editor: René David), Tübingen – The Hague – Paris; Mario G. Losano, *I grandi sistemi giuridici – Introduzione ai diritti europei ed extraeuropei*, Roma – Bari, 2000.

⁵ V: John H. Barton, *Law in Radically Different Cultures*, St. Paul, 1983, str. XV

4. Različiti načini regulisanja društvenih odnosa

U literaturi se najčešće ukazuje na razliku koja postoji između *zapadnjačkog*, (*monističkog*) *modela* koji je vekovima razvijan u evropskim državama i njihovim kolonijama, i *istočnjačkog*, (*pluralističkog*) *modela* koji je karakterističan za pojedine azijske i afričke zemlje.

Na Zapadu se pravni život odvija pod dominantnim uticajem države. Državni organi donose pravna pravila. Oni ih tumače i primenjuju po unapred utvrđenoj proceduri. Sporovi među građanima se u najvećem broju slučajeva rešavaju pred sudom. Nasuprot tome, u azijskim i afričkim društvima državna regulativa tradicionalno ima znatno manji značaj, naročito u oblasti privatnog prava. Život se odvija u skladu sa običajnim, verskim i drugim, spontano nastalim, pravilima. Sporovi se uglavnom rešavaju vansudskim putem. Drugim rečima, uloga državnih organa je svedena na minimum.

5. Istočnjački (pluralistički) model

U Kini, Japanu i nekim drugim azijskim zemljama koegzistiraju različiti modeli regulisanja društvenih odnosa. Za razliku od tzv. *monističkih ili čistih pravnih sistema* zapadnih zemalja, koji se sastoje skoro isključivo od normi državnih organa, ova regulativa je *pluralistička, multidimenzionalna*.⁶ Ona obuhvata različite regulativne celine koje obuhvataju zakonske norme, običaje i moralna pravila.

U Kini još uvek vlada mišljenje da svako treba da postupa u skladu sa običajima i moralnim načelima društvene zajednice kojoj pripada. Državna regulativa je po tradicionalnom učenju samo nužno zlo, nedostojno časnog čoveka.⁷ Zato su običajnim pravilima uređena mnoga pitanja iz svakodnevnog života, koja su u ostalim zemljama isključivo predmet zakonske regulative.

Slično je i u Japanu koji je vekovima bio pod snažnim uticajem kineske kulture.⁸ U toj zemlji regule državnih organa takođe imaju ogra-

---

⁶ Ko Hasegawa, *The Structuration of Law and Its Working in the Japanese Legal System...*, str. 147.

⁷ „Konfucijanci su tvrdili da narodom treba upravljati pomoću *li* (rituali, običaji i sl. – prim. D.N.) i morala, a ne zakonom i kažnjavanjem...“ (Fung Ju-Lan, *Istorija kineske filozofije*, Beograd, 1992, str. 190).

⁸ Dominique T.C. Wang, *Les sources du droit japonais*, Genève, 1978, str. 21; Yosiyuki Noda, *Comparative Jurisprudence in Japan: Its Past and Present*, u knjizi: *The Japanese Legal System -Introductory Cases and Materials*, (Ed.: Hideo Tanaka), Tokyo,

ničenu ulogu. Naročito one iz domena privatnog prava. Razloge za to treba tražiti u kulturnom nasleđu i životnoj filozofiji Japanaca. Poznato je da se harmonija društvenih odnosa (*wa*) u Japanu smatra jednom od najvećih vrednosti. U literaturi se ističe da upravo zbog toga prosečni Japanac oseća odbojnost prema svakom otvorenom sukobu.⁹ Tužba sudu, učestvovanje u parnici, javno opisivanje konflikta, pa i samo pominjanje imena u sudnici smatraju sramotnim i obesčašćujućim. Zato se velika većina Japanaca opredeljuje za mirno rešavanje sporova izvan suda, putem kompromisa, koji se najčešće ostvaruje uz posredovanje trećih lica. U takvim slučajevima merodavnim se smatraju pravila običajnog prava (*kanshū hō*).¹⁰ U Japanu zvanično državno pravo, koje je krajem XIX veka recipirano pod pritiskom zapadnih zemalja, ima mali praktični značaj. S druge strane, tzv. nezvanično običajno privatno pravo predstavlja ključni model regulisanja društvenih odnosa i ima dominantnu ulogu u svakodnevnom životu Japanaca.¹¹ Međutim, to što je zvanično državno pravo marginalizovano ne znači da država vodi pasivnu politiku u domenu regulisanja društvenih odnosa. Naprotiv. Japan ima sasvim jasno utvrđenu strategiju razvoja u toj oblasti. „Mali procent parnica je rezultat vladine politike usmerene na suzbijanje parničenja Japanskog naroda i na stvaranje socijalnog mira bez jake vladine kontrole. U skladu sa tim, striktna restrikcija broja kvalifikovanih pravnika je jedna od tih vladinih politika.“¹² U Japanu poslove sudije, javnog tužioca i advokata mogu obavljati samo lica koja polože *Nacionalni pravni ispit* i koja nakon toga prođu odgovarajuću obuku u specijalizovanim institutima. Ispit je tako organizovan da ga može položiti samo relativno mali broj kandidata. To potvrđuju i statistički podaci. Na primer 2000. godine od 30.000 kandidata ispit je položilo svega oko 1000. Rezultat aktuelne kadrovske politike je mali broj kvalifikovanih pravnika. Godine 2001. na 127.000.000 stanovnika, u Japanu je bilo oko 2.200 sudija, 1.300 javnih tužilaca i 18.000 advokata. Namerno održavanje tako malog broja pravnika ovlašćenih za pružanje stručne pomoći otežava primenu zvaničnog prava i usporava rad sudova. Time se građani na indirektan način upućuju na tradicionalne modele regulisanja društvenih odnosa i na

---

2000, str. 223.: *Legal Systems of the World*, (Editor: Herbert M. Kritzer), Santa Barbara – Denver – Oxford, 2002, tom II, str. 773.

⁹ Masaki Abe, *Japan*, u: *Legal Systems of the World...*, tom II, str. 779.

¹⁰ Opširnije: Takeyoshi Kawashima, *Dispute Settlement in Japan*, u knjizi: *The Social Organization of Law*, (Ed.: Donald Black i Maureen Mileski), 1973, str. 58-74.

¹¹ K. Rokumoto, *Legal Resolution of Civil Disputes*, 1971, str. 297-298. Prema: Hideo Tanaka, *op. cit.*, str. 262-263.

¹² Masaki Abe, *op. cit.*, str. 779.

vasudsko rešavanje sporova.¹³ Vladina politika se pokazala uspešnom. Većina Japanaca se i dalje opredeljuje za harmonični život, u skladu sa običajima i moralom, i za mirno, vansudsko rešavanje sporova.¹⁴

Običaji imaju veliki značaj i u pravnim sistemima mnogih afričkih zemalja.

6. Zapadnjački (monistički) model

Kao što je već rečeno, zapadnjački model je karakterističan po tome što je gotovo celokupna pravno relevantna materija uređena pravilima koje stvaraju organi državne vlasti. Običaji i druga pravila stvorena od strane nedržavnih subjekata imaju obavezujući karakter samo ako iza njih stoji državna sankcija. Međutim, zapadnjački model nije svuda isti. Postoje tri tipa pravnih sistema državne regulative: evropski kontinentalni, angloamerički i mešoviti.

U zemljama kontinentalne Evrope pravo stvaraju organi zakonodavne, a pod određenim uslovima, i organi izvršne vlasti. Opšta pravila se donose u formi *zakona* i drugih *opštih akata*, po unapred utvrđenoj proceduri i u okviru precizno određene nadležnosti. U pravnim sistemima evropskog tipa zakon je osnovni izvor. Pravila iz drugih izvora su pravno obavezujuća samo ako je njihova obaveznost, direktno ili indirektno, utvrđena zakonom. U većini evropskih zemalja pravo je kodifikovano. To znači da se pravne norme nalaze u jednom zakonskom tekstu (*zakonik, kodeks*) ili eventualno u više zakonskih propisa od kojih svaki reguliše materiju jedne grane prava (*sistemski zakoni*). Pravila koja su sadržana u zakonima odlikuju se visokim stepenom opštosti. Ona su tako formulisana da se (dedukcijom) mogu primeniti na neodređeni broj istovrsnih situacija kao i na sva lica koja se u njima nađu. Osim toga, u teoriji, ali i u pravnoj praksi zemalja kontinentalne Evrope, ustaljeno je pozivanje na pravna načela, logička pravila i na apstraktne pravne kategorije.

U pravnim sistemima angloameričkog tipa pravna pravila uglavnom nastaju kroz sudsku praksu. To pravo je većim delom stvoreno od strane sudova (*judge-made law*).¹⁵ Opšta pravna pravila mogu ustanovljavati samo sudovi višeg ranga. Njihove odluke imaju karakter *presedana* (*precedenata*), pa se otuda takav tip pravnih sistema naziva i *precedentnim*. Pre-

---

¹³ V.: Masaki Abe, *op. cit.*, str. 777-779.

¹⁴ V.: Hideo Tanaka, *op. cit.*, str. 254. etc.

¹⁵ Činjenica je da neke elemente sudskog prava možemo naći i u pravnim sistemima kontinentalne Evrope. V: Dušan Nikolić, *Elements of Judge-made Law in the Serbian Legal System*, u knjizi: *Precedent and the Law*, (ed. Ewoud Hondius), Bruxelles, 2007, str. 437 – 467.

sedani obavezuju niže sudove da na isti način presuđuju sve buduće istovrsne sporove. Pošto opšta pravila nastaju povodom pojedinačnih slučajeva (*case*), za angloameričko pravo se kaže da je kazuističko (za razliku od prava kontinentalne Evrope, koje je opšte i apstraktno). U angloameričkom pravu takođe postoje zakoni i drugi opšti akti (*statute law*). Iстина, njih je relativno malo. Većina relevantnih društvenih odnosa je uređena pravilima koja su stvorili sudovi. Zbog toga se može steći pogrešan utisak o hijerarhijskom odnosu u pravnom sistemu. Kao i u zemljama kontinentalne Evrope prednost imaju zakoni. Međutim, oni su pravno obavezujući samo ako nisu u suprotnosti sa ustavnim principima. O tome pak, odlučuju najviši sudovi. Takvom koncepcijom dodatno je ojačana pozicija organa sudske vlasti koji i inače imaju dominantnu ulogu u procesu kreiranja celokupnog pravnog sistema.

Neki pravni sistemi državne regulative imaju mešovita obeležja. U njima postoje zakoni i drugi opšti akti koje donose organi zakonodavne i izvršne vlasti ali je ostavljena mogućnost da i najviši sudovi stvaraju pravo (kroz odluke precedentnog karaktera). Takvi pravni sistemi su, s jedne strane, bliski evropskom, a sa druge, angloameričkom pravu. Međutim, to nije prost spoj dve pravne tradicije. U njima se prepliću različita normativna rešenja iz kojih izrastaju posebni pravni instituti. *Mešoviti pravni sistemi (mixed legal systems)* takve vrste postoje u Škotskoj, Kvebeku, Lujzijani, Južnoafričkoj Republici, a u nešto manje naglašenom obliku, i u nekim drugim zemljama.

7. Zbližavanje različitih pravnih kultura u savremenom svetu

Poslednjih decenija postignut je značajan napredak na polju ujedinjavanja pravne regulative u svetu. Na to je u velikoj meri uticao proces globalizacije. Sa stanovišta privatnog prava posebno su bile važne promene u oblasti ekonomije.¹⁶ Uključivanje u svetsku podelu rada i međunarodnu trgovinu, privlačenje stranih investicija i sl. iziskivali su da se nacionalna regulativa uskladi sa nadnacionalnim pravnim standardima. Na indirektan način taj proces je olakšan i postepenim stvaranjem globalne kulture, koja je predstavljala pogodan ambijent za promene. Međutim, ujedinjavanje je mnogo češće podsticano na direktan način. Nekada se konvergencija odvijala spontano.¹⁷ Danas je to planska aktivnost iza koje

---

¹⁶ Opširnije: Alain Marciano – Jean-Michel Josselin (red.), *The Economics of Harmonizing European Law*, 2002.

¹⁷ Opširnije: Dušan Nikolić, *Konvergencija pravnih sistema u oblasti građanskog prava*, Pravni život, 10/2002.

stoji čitava strategija koju brižljivo pripremaju brojni nacionalni i međunarodni ekspertske timovi. Postoje različiti regionalni projekti ali i projekcije ujednačavanja pojedinih segmenata prava u svetskim okvirima.

8. Transformacija istočnjačkog modela: etatizacija regulative

U pojedinim delovima sveta uloga i značaj običajnog prava su se tokom poslednjih nekoliko godina bitno izmenili. Tako npr. u Kini, pod uticajem snažnog ekonomskog razvoja i intenziviranja saradnje sa drugim državama, dolazi do njegovog slabljenja i istovremenog jačanja državne pravne regulative.

9. Transformacija zapadnjačkog modela: deetatizacija regulative

U zemljama sa zapadnom pravnom kulturom može se uočiti suprotan trend. Očigledno je da se na različite načine umanjuje uticaj državne regulative, posebno u sferi privatnog prava. Kao što je rečeno u uvodu, sve češće se govori o prenormiranosti i potrebi smanjenja broja zakona i pravnih normi (*deregulacija*). Istovremeno, podstiču se privredni i drugi nedržavni subjekti da samostalno regulišu relevantne odnose u toj oblasti (*deetatizacija*).

10. Regulisanje društvenih odnosa izvan države

10.1. *Restatements u pravnom sistemu Sjedinjenih Američkih Država.*

U Sjedinjenim Američkim Državama od 1923. godine postoji poseban institut (*American Law Institute*) koji radi na unapređenju pravne regulative. Primarni zadatak ove institucije je da putem tzv. *ristejtmenta* (*Restatements of Law*) sistematizuje, modernizuje i kodifikuje pravila sadržana u precedentnim odlukama, među kojima ima i onih koje su stare nekoliko stotina godina.¹⁸ Institut u nekim slučajevima ima i znatno kreativniju ulogu. Naime, ristejtmenti se ponekad koriste za uvođenje potpuno novih pravila. Na taj način se unapređuju pojedini segmenti pravnog sistema i popunjavaju praznine koje u njima po-

---

¹⁸ V: Sanja Đajić, *Ristejtmenti prava Američkog pravnog instituta*, Evropski pravnik / European Lawyer Journal, 3/2007, str. 133-138.

stoje. Ristejtnenti nisu formalno obavezujući. Međutim, oni se široko primenjuju u pravnoj praksi. Na njih se često pozivaju poslovni ljudi, advokati, pa čak i sudije najviših sudova. Za to postoji više razloga. Pre svega, nesporno je da su ristejtnenti dobro prihvaćeni zbog visokog profesionalnog i moralnog ugleda njihovih tvoraca - ekspertskih timova sačinjenih od najuglednijih pravnih teoretičara i vrhunskih pravnika praktičara. Međutim, dobra reputacija autora ne bi mnogo značila da iza nje ne stoji dobro obavljen posao. Pravila u ristejtnentima se pripremaju studiozno, dobro su osmišljena, precizno formulisana, pojašnjena odgovarajućim komentarima i, što je posebno značajno, usklađena su sa potrebama savremenog društva.

Američko iskustvo sa ristejtnentima je dokaz da se mimo državnih organa mogu stvoriti pravna pravila koja društvo prihvata zbog kvaliteta ponuđenog rešenja, a ne zbog formalne obaveznosti i državne prinude. Slična iskustva postoje i u drugim delovima sveta.

10.2. *Soft law u Evropskoj uniji.*

10.2.1. U potrazi za kompromisom

U Evropi se mogu uočiti dve oprečne težnje. S jedne strane, postoji želja da se očuva nacionalno pravo i nacionalni suverenitet, a sa druge, potreba da se harmonizacijom i unifikacijom pravne regulative obezbedi viši nivo pravnog jedinstva u pojedinim sektorima.

Većina pravnorelevantnih odnosa je još uvek uređena normama nacionalnog (domaćeg) prava. S druge strane, postojanje harmonizovane, a u nekim segmentima čak i jednoobrazne (unifikovane), pravne regulative jedan je od bitnih preduslova za stvaranje snažne panevropske integracije. Zbog toga je denacionalizacija prava u samom vrhu prioriteta pravne politike Evropske unije. Međutim, taj zadatak je vrlo složen i delikatan, pre svega zbog duboko ukorenjenog stava da je očuvanje pravnog nasleđa (naročito onog iz domena privatnog prava) od prvorazrednog značaja za očuvanje nacionalnog suvereniteta i kulturnog identiteta svakog evropskog naroda. Osim toga, denacionalizacija podrazumeva iznalaženje normativnih rešenja koja bi predstavljala kompromis između evropskog kontinentalnog i angloameričkog koncepta,¹⁹ kao i između različitih pravnih krugova na Kontinentu, a naročito između romanskog i germanskog prava. Kompromisi su neo-

---

¹⁹ V: *The Clifford Chance – Millennium Lectures: The Coming Together of the Common Law and the Civil Law*, Oxford - Portland Oregon, 2000.

phodni jer bi promovisanje bilo kojeg nacionalnog zakonodavstva u jedinstveno pravo Evropske unije grubo povredilo princip ravnopravnosti svih država članica.

Među onima koji se zalažu za ujednačavanje građanskog prava ne postoji saglasnost u pogledu metodologije. Neki smatraju da harmonizaciju i unifikaciju treba vršiti „*odozgo*“, utvrđivanjem osnovnih principa, normativnih modela i donošenjem jedinstvenih propisa na nivou Evropske unije (*centralistički metod*). Drugi su mišljenja da ujednačavanje treba da se vrši „*odozdo*“, različitim (*necentralističkim*) metodima koji vode ka postepenom i uglavnom spontanom uzajamnom približavanju nacionalnih zakonodavstava.

10.2.2. Želje i mogućnosti

Evropski Parlament je 1989. godine doneo *Rezoluciju o radu na ujednačavanju privatnog prava država članica*²⁰ kojom je zatražio da se najpre obave pripremni radovi za izradu koncepta zajedničkog evropskog zakonika u toj oblasti. Međutim, radna grupa nije započela rad ni nakon više godina. S toga je Parlament 1994. godine doneo novi akt: *Rezoluciju o harmonizaciji određenih sektora privatnog prava članica*,²¹ sa konkretnijim, i nešto skromnijim zadatkom. Naime, od radne grupe je zatraženo da razmotri mogućnost izrade koncepta zajedničkog evropskog zakonika kojim bi bili obuhvaćeni samo pojedini segmenti privatnog prava. Osim toga, komisija je dobila zaduženje da predloži prioritete za parcijalnu kodifikaciju u kratkom roku i mnogo širu harmonizaciju u dužem roku.

10.2.3. Kompromis

Kreatori novog evropskog poretka su još sedamdesetih godina XX veka ukazivali na potrebu ujednačavanja pojedinih segmenata privatnog prava. Među prioritetima su bila pravila koja su se neposredno odnosila na stvaranje jedinstvenog tržišta. U tu grupu su spadale i regule obligacionog prava. Međutim, komunitarni organi nisu bili nadležni za donošenje jedinstvenih propisa u toj oblasti. Rešenje je nađeno u razvoju tzv. *mekog prava (soft law)*. Naime, ideja je bila da se izradi regulativni model koji ne bi bio obavezujuć, ali bi svakako mogao da služi kao orijentir učesnicima obligacionih odnosa, nacionalnim sudovima, a u krajnjoj

---

²⁰ Official Journal of the European Communities, No. C 158, 28.6. 1989, p. 400. Prema: <http://www.ufsia.ac.be/-estorme/CECL-Resolution.html>.

²¹ Od 6. maja 1994.

liniji i parlamentima država članica. Time bi se podstaklo ujednačavanje pravne prakse i uzajamno zblizavanje različitih pravnih sistema. Naravno, nije zanemarena ni činjenica da bi taj projekt u pogodnom trenutku mogao da bude integrisan u jedinstveni evropski zakonik.²²

10.2.4. Načela evropskog ugovornog prava

Rukovodena tim ciljevima, Komisija evropskih zajednica je 1980. godine počela da finansira rad na izradi Načela evropskog ugovornog prava (*Principles of European Contract Law*). Nositelj projekta je bila Komisija za evropsko ugovorno pravo (*Commission on European Contract Law*), na čijem čelu je bio danski profesor Ole Lando (pa otuda: *Lando komisija, Lando Commission*).

Ekspertski tim je radio punih dvadeset godina. U međuvremenu, ozvaničeni su pojedini segmenti projekta. Godine 1995. prezentovana je prva verzija prvog dela; 1998. je objavljena kompletna verzija prvog i drugog dela, a 2002. godine javnosti je predstavljen i treći deo sa dodatnim poglavljima. Nakon toga, otvorene su rasprave o značaju i primeni načela evropskog ugovornog prava, koje traju i danas.²³

10.2.5. Nacrt okvirnih pravila (*Draft Common Frame of Reference*)

Godine 2008. Studijska grupa za Evropski građanski zakonik (*Study Group on a European Civil Code*) i tzv. Aki grupa (*Research Group on EC Private Law*) objavile su Nacrt okvirnih pravila u oblasti ugovornog prava (*Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law - Draft Common Frame of Reference*)²⁴, koji je delom zasnovan i na izmenjenoj verziji Landovih načela. U predgovoru knjige je naglašeno da je to „akademski, a ne politički autorizovan tekst (*an academic, not a politically authorised text*).“ Upravo ta karakteristika je bila povod za polemiku na među-

---

²² V: William Blair – Richard Brent, *A Single European Law of Contract – the future for harmonisation*, [http://www.bareuropeangroup.com/Blair_Brent-EurocontractLaw\[2\].htm](http://www.bareuropeangroup.com/Blair_Brent-EurocontractLaw[2].htm)

²³ V: Friedrich Blase, *Leaving the Shadow for the Test of Practice – On the Future of Principles of the European Contract Law*, <http://cisgw3.law.pace.edu/cisg/biblio/blase>. Evropska komisija je 12. februara 2003. objavila *Akcionni plan za koherentnije evropsko ugovorno pravo (Action Plan on a More Coherent European Contract Law)*, kojim su predviđene različite regulatorne i neregulatorne mere za ujednačavanje pravne regulative. (OJ C63/1 od 15. marta 2003).

²⁴ *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law – Draft Common Frame of Reference*, Ed. Christian von Bar, Eric Clive and Hans Schulte – Nölke, Interim Outline Edition, Sellier – European Law Publisher, Munich, 2008.

narodnoj konferenciji „*Which European Contract law for the European Union*“ koja je oktobra 2008. godine održana na univerzitetu Sorbona u Parizu. Tom prilikom, ukazano je na činjenicu da u Evropi ne postoji politička volja da Nacrt dobije obavezujući karakter, i da sa druge strane, tekst koji su prevashodno pisali univerzitetski profesori i pravni teoretičari, u nekim segmentima ne odgovara realnosti i potrebama pravne prakse.

10.3. Lex sportiva

Prethodni primer nedvosmisleno ukazuje na činjenicu da je u zapadnoj pravnoj kulturi politička volja nacionalnih država (još uvek) ključni faktor pri izboru načina na koji će biti uređeni društveni odnosi. Državni organi: 1. stvaraju nacionalno pravo; 2. zaključuju bilateralne ili multilateralne sporazume sa drugim državama i međunarodnim organizacijama, na osnovu kojih nastaje međunarodno pravo i, 3. donose odluke o ograničavanju sopstvenog suvereniteta kojim omogućuju: a) autonomno regulisanje relevantnih odnosa na nacionalnom ili međunarodnom nivou, od strane nedržavnih subjekata, i b) nastanak nadnacionalnog prava.

Struktura nacionalnog i međunarodnog prava se postepeno menja pod uticajem integracionih procesa. Sve češće se javljaju nove grane, koje se ne uklapaju u tradicionalne teorijske podele. One imaju predmetnu sistematiku (obuhvataju sve norme koje se odnose na jedan predmet, na jednu oblast društvenog života). To obeležje imaju Pravo životne sredine, Kompjutersko pravo, Pravo intelektualne svojine, Medicinsko pravo i sl. Među nove grane nesumnjivo možemo uvrstiti i Sportsko pravo, koje je jasno uobličeno kako na teorjskom tako i na normativnom planu.²⁵ Ono je sintetičkog karaktera. Sportsko pravo obuhvata mnoštvo različitih instituta koji su do sada bili u sastavu ustavnog, građanskog, upravnog, krivičnog i drugih tradicionalnih grana prava. To izdvajanje je izvršeno iz praktičnih razloga, koje ne treba posebno obrazlagati. Važno je samo znati kakav je odnos između nove i tradicionalnih grana prava. Poznavanje tih relacija može biti od značaja prilikom rešavanja konkretnih pitanja u pravnoj praksi.

Već smo konstatovali da je Sportsko pravo jedna od novih, sintetičkih grana koja sadrži elemente kako javnog, tako i privatnog prava. Ono je zasnovano na naročitoj kombinaciji opštih i posebnih (diferencijalnih) načela i obuhvata mnoštvo najrazličitijih pravila. U odnosu na druge, tra-

---

²⁵ Dimitrios P. Panagiotopoulos, *Situation, Trend and Legal Policy for Sports Law in the EU*, *Evropski pravnik/ European Lawyer Journal*, 4/2006, str. 63 – 74.

dicionalne grane, Sportsko pravo je specijalnog karaktera. Njegove norme, u skladu sa načelom *lex specialis, derogat legi generali* imaju prednost u odnosu na opšta pravila sadržana u drugim granama. Time je u osnovi određen i odnos između Sportskog prava i familije grana Građanskog prava. Ukoliko za konkretno pitanje iz domena Građanskog prava, koje se odnosi na sport, ne postoji neko posebno pravilo, merodavnim će se smatrati odgovarajuća građanskopravna norma. U praksi ima mnogo takvih slučajeva jer Sportsko pravo još uvek nije dovoljno razvijeno. Ako ne postoji ni posebno ni opšte pravilo, a radi se o tzv. građanskopravnoj stvari, državni organ (sud) će biti dužan da popuni pravnu prazninu i reši eventualni spor tako što će sam kreirati posebno pravilo za konkretni slučaj. Sud u ovoj oblasti ne može da odbije da sudi, pozivajući se na to da nema odgovarajuće pravne norme, jer se uvek može pozvati na jedno ili više načela građanskog prava.

Sportsko pravo obuhvata imperativne norme (*ius cogens*) koje moraju biti striktno primenjene, ali i veliki broj dispozitivnih normi (*ius dispositivum*), od kojih subjekti mogu odstupiti i drugačije urediti međusobne odnose (naravno, uz obavezu da poštuju okvire koji su predviđeni zakonom i drugim izvorima prava).

Nedržavna pravila u ovoj oblasti – *lex sportiva*, mogu se stvarati u dva sektora. Prvi obuhvata materiju koju po ovlašćenju države mogu autonomno urediti sportske asocijacije i ostala pravna lica, a drugi, materiju koja je uređena ranije pominjanim dispozitivnim normama. U pitanju su dva različita slučaja. U sektoru koji je država prepustila nedržavnim subjektima, mogu biti ustanovljena različita pravila koja najčešće po automatizmu važe za članove i (eventualno) treća lica. U drugom slučaju, kada je država ustanovila opšta ili specijalna pravila dispozitivnog karaktera, ili uopšte nije uredila neko od relevantnih pitanja, a stranke imaju mogućnost izbora, sportske asocijacije mogu stvarati opciona pravila, poput onih koja su sadržana u *ristejtmentima* Američkog pravnog instituta ili onih koje čine *soft law* u evropskom ugovornom pravu. Pri tom treba voditi računa o dosadašnjim iskustvima. Ona govore u prilog tome da na razvoju mekog prava u ovoj oblasti treba da rade mešoviti ekspertski timovi u kojima su podjednako zastupljeni kako eminentni naučnici i profesori univerziteta, tako i pravnici praktičari sa dugogodišnjim iskustvom. Stvaranje opcionih pravila koja bi bila alternativa dispozitivnim zakonskim normama ili njihova dopuna, mogao bi se znatno unaprediti sistem državne regulative, koji je često nedorečen, inertan i u raskoraku sa dinamičnim oblastima društvenog života, kao što je sport. Efekat bi bio još bolji ukoliko bi na tom polju radili mešoviti međunarodni timovi eksperata.

10.4. Autonomna regulativa kao instrument zblizavanja nacionalnih zakonodavstava

Lex sportiva i druga pravila stvorena od strane nedržavnih subjekata, sve češće se pominju na međunarodnim naučnim skupovima kao jedan od modela koji omogućuju zblizavanje različitih pravnih kultura i prevazilaženje nacionalnih podela. Ona se konceptualno, metodološki i ciljno uklapa u proces globalizacije.

11. Globalizacija prava

Kada se procesi u pojedinim delovima sveta posmatraju izdvojeno, često je nejasno o čemu se radi. Međutim, svuda je moguće otkriti određenu korelaciju. Videli smo da se u zemljama zapadne pravne kulture podstiče razvoj nedržavne regulative i različitih metoda za vansudsko rešavanje sporova. S druge strane, na Dalekom istoku koji je dugo bio prepoznatljiv po pluralističkom modelu, uočljivo je širenje i jačanje državne regulative. Zaključak je jednostavan. Postepeno dolazi do uzajamnog zblizavanja različitih pravnih kultura. Slični procesi se odigravaju i unutar istih civilizacijskih krugova.

Promene evropskog (kontinentalnog) tipa prava započete su sredinom XX veka. Tome je posebno doprinela praksa *Evropskog suda za ljudska prava u Strazburu* i *Suda pravde evropskih zajednica u Luksemburgu*. Ove dve institucije već decenijama na specifičan način stvaraju opšta pravna pravila. Time je doveden u pitanje princip podela vlasti koji je karakterističan za pravo Kontinentalne Evrope. Kritičari tvrde da je to posledica *amerikanizacije evropskog prava*. S druge strane, kao što smo rekli, Američki pravni institut putem ristejntmenta radi na kodifikaciji pravnih pravila. Istovremeno, u većini zemalja angloameričkog kruga ima sve više zakona. Imajući u vidu te trendove, pojedini američki autori tvrde da se radi o *evropeizaciji američkog prava*. U Ujedinjenom Kraljevstvu, koje je član Evropske unije, taj proces traje već nekoliko decenija.²⁶

Kada se sve navedeno uzme u obzir, postaje jasno da je proces sveopšte globalizacije, uključujući tu i globalizaciju prava prilično odmakao. Pitanje je samo koje su njegove krajnje granice.

---

²⁶ Upor. sa: Simon Whittaker, *Precedent in English Law: A View from the Citadel*, *Evropski pravnik*, 3/2007, 77. etc.

12. Jedna ideja: jedna država i jedno pravo

U pravnoj teoriji su podeljena mišljenja o krajnjim dometima globalizacije. Neki smatraju da je to utopistička ideja, dok drugi tvrde da će se proces, pre ili kasnije, okončati formiranjem jedne super države o kojoj će postojati jedinstveno pravo. U potonjoj varijanti verovatno ne bi bilo mnogo prostora za autonomnu regulativu. Međutim, u poslednje vreme se mogu čuti i bitno drugačije vizije razvoja.

13. Još jedna ideja: civilno društvo i post-državna regulativa

U politici, a u poslednje vreme i u svakodnevnom životu, sve češće se govori o *civilnom društvu* (*civil society*). U nedostatku jasnog pojmovnog određenja, većina ljudi pod tim, intuitivno, podrazumeva nešto što je različito od politički organizovanog društva koje reprezentuje država kao nosilac imperijuma i fizičke sile. To spadaju različite (neprofitne), interesno organizovane zajednice koje egzistiraju paralelno sa državom, i nezavisno od nje.²⁷ U nekim segmentima društvenog života tzv. *nevladin sektor* saraduje sa organima državne vlasti, podržavajući različite aktivnosti koje doprinose efikasnijem organizovanju društva, naročito kada se radi o važnim i delikatnim okolnostima, kao što su elementarne nepogode, zaštita prirode od velikih zagađenja i sl. Sa te strane postoji odnos *koordinacije* ili *saradnje*. Međutim, civilno društvo se mnogo češće javlja kao svojevrsna *opozicija* nosiocima državne vlasti. Različite interesne grupe kritički analiziraju rad državnih organa i (po pravilu) nenasilnim sredstvima i aktivnostima utiču na sprovođenje i zaštitu društvenih (javnih) interesa ali i legitimnih interesa pojedinaca, pred državom. Opoziciono delovanje ponekad prerasta u *konfrontaciju*. To se događa onda kada postoji sukob interesa društva, odnosno, uže društvene grupe, sa interesima grupe na

---

²⁷ Prema: London School of Economics and Political Science: „Civil society refers to the arena of uncoerced collective action around shared interests, purposes and values. In theory, its institutional forms are distinct from those of the state, family and market, though in practice, the boundaries between state, civil society, family and market are often complex, blurred and negotiated. Civil society commonly embraces a diversity of spaces, actors and institutional forms, varying in their degree of formality, autonomy and power. Civil societies are often populated by organisations such as registered charities, development non-governmental organisations, community groups, women's organisations, faith-based organisations, professional associations, trades unions, self-help groups, social movements, business associations, coalitions and advocacy group. Izvor: <http://www.lse.ac.uk/collections/CCS/>

vlasti. Najzad, moglo bi se govoriti i o odnosu *konkurencije*. Civilno društvo često artikuliše i ostvaruje interese koji nisu obuhvaćeni aktivnostima državnih organa. Takvo delovanje postoji na mnogim poljima društvenog života i ono se sve više širi. Države, pod različitim uticajima, prepuštaju sve više prostora nevladinom sektoru. Nejasno je samo gde su granice tog procesa. U krajnjoj liniji može se postaviti pitanje da li društvo može funkcionisati bez države? Iskustva iz daleke prošlosti bi nas mogla navesti na zaključak da je tako nešto moguće. Kao što je rečeno u uvodu, pre nastanka prvih država postojale su primitivne, a potom nešto razvijenije rodovske i plemenske zajednice koje su uspešno zadovoljavale egzistencijalne potrebe svojih članova. U njima su postojala jasna i čvrsta pravila kojih se većina prižavala iz ubeđenja a ne iz straha od sankcije. Naravno, to nije bila posledica visokog nivoa (pravne) svesti, već čvrste vere, ili bolje rečeno, religijskog verovanja da treba postupati onako kako su do tada, u istovrsnim situacijama, postupale generacije predaka. Čitav poredak je bio zasnovan na specifičnom sistemu vrednosti koji se bitno razlikovao od današnjeg.²⁸ Danas u mnogim krajevima sveta ne postoji odgovarajući nivo pravne svesti, a još manje adekvatan religijski uticaj koji bi mogao da zameni strah od državne prinude koja se javlja u formi pravne sankcije. Toga su verovatno svesni i oni koji utiču na regionalne i globalne procese. O čemu se onda radi? Nema sumnje da jačanje civilnog društva vodi ka sužavanju delokruga i postepenom marginalizovanju nacionalnih država, a u krajnjoj liniji i ka njihovom slabljenju. Ideja, sama po sebi, nije nova. Ona je već je viđena, i u izvesnoj meri oprobana na prostoru nekadašnje Jugoslavije, u periodu samoupravnog socijalizma koji se, između ostalog, zasnivao i na markističkom učenju o *odumiranju države*. Danas su u pitanju drugi akteri, drugačije ideološke premise i bitno drugačiji ciljevi. Kreatori novog poretka nastoje da jačanjem civilnog društva i slabljenjem nacionalnih država olakšaju globalno povezivanje koje treba da omogući nesmetani protok ljudi, robe, usluga i kapitala.

Šta čovečanstvo očekuje na višem nivou međusobne povezanosti i međuzavisnosti? Po mišljenju nekih autora, to je globalno civilno društvo (*global civil society*). Drugim rečima: povremeno, privremeno a u nekim segmentima čak i trajno povezivanje ljudi iz svih krajeva sveta radi ostvarivanja i zaštite zajedničkih, (neprofitnih) interesa, kao što je npr. sprečavanje globalnog zagrevanja i sl.

---

²⁸ Opširnije o tome: Dušan Nikolić, *Gradansko-pravna sankcija...*

S razlogom treba verovati da bi globalno civilno društvo moglo funkcionisati i u sadašnjim uslovima, paralelno sa nacionalnim državama i međunarodnim organizacijama koje efikasno održavaju postojeći poredak. Moguće je zamisliti i situaciju u kojoj bi ono koegzistiralo sa tzv. *globalnom vladom*. Međutim, treća opcija (globalno civilno društvo bez nacionalnih država i globalne vlade) u ovom trenutku deluje sasvim utopistički, ukoliko se imaju u vidu raspoloživi resursi, broj stanovnika na planeti, nivo ekonomskog razvoja, ogromne razlike u nivou pravne svesti stanovništva i sl.

Mogućim razvojnim scenarijima bave se brojne naučne ustanove i međunarodne organizacije. Reč je o veoma složenom i odgovornom poslu. Pogrešne procene i neodmereni potezi mogu imati katastrofalne posledice po stabilnost i razvoj pojedinih regiona, pa i čovečanstva u celini. I pored visokog rizika, proces globalizacije uzima sve više maha. Njegove posledice se već osećaju u mnogim oblastima, a u znatnoj meri i u domenu prava.²⁹

14. Epilog: aktuelni efekti demokratskog eksperimentalizma – rastući državni intervencionizam

Jesen 2008. godine je počela u znaku velikih finansijskih potresa i rastuće ekonomske krize. U mnogim zemljama je započeta nacionalizacija banaka i velikih kompanija, koje su od posebnog nacionalnog značaja. Za svega nekoliko meseci napravljen je radikalni zaokret od liberalnog ka državnom kapitalizmu. Državni intervencionizam je počeo da raste u mnogim oblastima. S razlogom se može očekivati da će on uticati na jačanje državne pravne regulative.

---

²⁹ V: Dušan Nikolić, *Civilno društvo i civilno pravo*, u knjizi: *Liber amicorum – Nikola Gavella*, Zagreb, 2007.

*Dušan Nikolić, Ph. D., Full Professor
Novi Sad, School of Law*

European private law in the context of globalization

Abstract

Law is a part of a culture of every nation. Due to a multicultural nature of contemporary world there are different models of regulation of social relations. Even at the first glance it is not difficult to see that there are differences both on the level of fundamental principles and specific normative solutions as well as in the method of creation, interpretation and application of rules. Legal theory speaks of pluralistic and monistic concept of regulation of social relations. A distinctive feature of the former is that in the life of the community, apart from rules created by the state, spontaneously created rules (customs) or rules emerging under the influence of specific social groups (religious and professional rules) are of great importance. Disputes in such model, are most often resolved independently from the state organs, through different reconciliation procedures. This model, also referred to as the Eastern model, exists in many Asian and African countries. On the other hand, there is the Western model in which a dominant role is given to legal rules created by organ of state. In countries belonging to the Anglo-American legal sphere of influence these legal rules are set by the highest courts in the form of precedents, while in the countries of continental Europe, and their former colonies, legal rules are given in the form of laws and other general legal acts. Customary, religious and professional rules are legally binding only if a competent state organ has envisaged their application.

Due to the influence of globalization, a process of mutual convergence of different legal cultures has been accelerated in last several decades. The role of state in Asian societies is gaining more influence. In Western societies, on the other side, we increasingly speak of deregulation of social relations and deetatization of legal rules. There is a tendency to decrease the role of state organs and to leave the regulation of many issues to non-state entities, among which are various professional associations. Supporters of such concept invoke positive experiences with *lex mercatoria* in the Middle Ages, as well as the solid foundation for development of universal system of autonomous sports law – *lex sportiva*. Such model of regulation of social relations fits in the process of globalization of law.